

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Mahachulalongkornrajavidyalaya University

วิสุทธิมรรค ปกรณ์วิเสส ภาค ๑ เล่ม ๒ คู่มือหลักสูตร

ชั้นเปรียญธรรม ๘ ประโยค (ป.ธ.๘) วิชาแปลมคธเป็นไทย

ชั้นเปรียญธรรม ๙ ประโยค (ป.ธ.๙) วิชาแปลไทยเป็นมคธ

โครงการพัฒนาหนังสือประกอบการศึกษาพระปริยัติธรรม
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วิสุทธิมรรค ปกรณ์วิเสส ภาค ๑ เล่ม ๒

คณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

คณะบรรณาธิการ : พระศรีศาสนบัณฑิต, ผศ. พระมหาถาวร ถาวรเมธี, ดร.
พระมหาขวัญชัย ปุตุตวิเสโส

ผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบ : รศ.ดร.สมิทธิพล เนตรนิมิตร

ผู้แปล : นายสุชนา ศิริธัญญกร

ออกแบบปก : นายพิจิตร พรหมลี

จัดรูปเล่ม : นายสมบุญ เฟ่งพิศ

พิสูจน์อักษร : นายสุภฐาน สุดาจันทร์ นายจิระศักดิ์ ธารสุจกระจำ
นางสาวสุจิตรา ชวตรมย์

พิมพ์ครั้งที่ ๑ : กันยายน ๒๕๖๓

จำนวนพิมพ์ : ๕๐๐ เล่ม

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของสำนักหอสมุดแห่งชาติ

ISBN ***_***_***_***_*

จัดพิมพ์โดย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

เลขที่ ๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอวังน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐

โทรศัพท์/โทรสาร ๐๓๕ ๒๔๘ ๐๑๓

พิมพ์ที่ โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

เลขที่ ๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอวังน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐

โทรศัพท์ ๐๓๕ ๒๔๘๐๐๐ ต่อ ๘๕๕๕-๘๕๕๙

โทรสาร ๐๓๕ ๒๔๘-๕๕๕

คำปรารภ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มีโครงการพัฒนาหนังสือประกอบการศึกษา พระปริยัติธรรม ปีงบประมาณ ๒๕๕๙ มีวัตถุประสงค์หลัก คือ (๑) เพื่อสนองพันธกิจด้านบริการวิชาการทางพระพุทธศาสนาของมหาวิทยาลัย (๒) เพื่อพัฒนาเนื้อหาและสื่อการศึกษาพระปริยัติธรรมทุกระดับให้ครบถ้วนสมบูรณ์ ทันสมัย (๓) เพื่อเผยแพร่ผลงานวิชาการทางพระพุทธศาสนา ให้เข้าถึงประชาชนทุกระดับ

โครงการนี้เกิดจากความร่วมมือร่วมใจกันของท่านผู้บริหาร คณาจารย์และเจ้าหน้าที่ของมหาวิทยาลัย ช่วยกันพัฒนาหนังสือคู่มือประกอบการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกบาลี ตั้งแต่หลักสูตรชั้นประโยค ๑-๒ ถึงเปรียญธรรม ๙ ประโยค ให้มีเนื้อหาสาระถูกต้อง เป็นที่ยอมรับของพระภิกษุสามเณร ตลอดจนผู้ที่สนใจ

วิสุทธิมรรค ปกรณ์วิเสส เป็นคัมภีร์ภาคภาษาบาลี ที่ท่านพระพุทธโฆสาจารย์ได้ถอดถ่ายสารัตถะจากพระไตรปิฎก ซึ่งบรรจุข้อความถึง ๘๔,๐๐๐ พระธรรมขันธ์ มาเรียบเรียงปรุงแต่งเข้าระเบียบไว้โดยย่อสั้น แต่มีข้อความล้วนเป็นสาระสำคัญเพียง ๒๓ ปริจเฉท กล่าวคือ พระวินัยปิฎก มี ๒๑,๐๐๐ พระธรรมขันธ์ โดยใจความ ได้แก่ศีล อยู่ใน ๒ ปริจเฉท คือสีลนิกาย และธุดงค์นิกาย พระสุตตันตปิฎก มี ๒๑,๐๐๐ พระธรรมขันธ์ โดยใจความ ได้แก่ สมาธิ อยู่ใน ๑๑ ปริจเฉท ตั้งแต่ปริจเฉทที่ ๓ ถึง ๑๓ ได้แก่ (๓) กัมมัฏฐานคหณนิกาย (๔) ปฐวิกสิณนิกาย (๕) เสสสิกสิณนิกาย (๖) อสุภกัมมัฏฐานนิกาย (๗) ฉอนุสสตินิกาย (๘) อนุสสติกัมมัฏฐานนิกาย (๙) พรหมวิหารนิกาย (๑๐) อารูปนิกาย (๑๑) สมาธินิกาย (๑๒) อิทธิวีนิกาย (๑๓) อภิญญานิกาย และพระอภิธรรมปิฎก มี ๔๒,๐๐๐ พระธรรมขันธ์ โดยใจความก็ได้แก่ ปัญญา อยู่ใน ๙ ปริจเฉท ตั้งแต่ปริจเฉทที่ ๑๔ ถึง ๒๒ ได้แก่ (๑๔) ชันธนิกาย (๑๕) อายตนาตุนนิกาย (๑๖) อินทริยสังจณนิกาย (๑๗) ปัญญาภูมินิกาย (๑๘) ทิฏฐิวิสุทธินิกาย (๑๙) กังขาวิตรณวิสุทธินิกาย (๒๐) มัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธินิกาย (๒๑) ปฏิปทาญาณทัสสนวิสุทธินิกาย (๒๒) ญาณทัสสนวิสุทธินิกาย (๒๓) ปัญญาภาวนานิสังสนนิกาย ตั้งแต่ปริจเฉทที่ ๑ ถึง ๒๒ คือ ศีล สมาธิ และปัญญา นี้แหละจะเรียกว่า แผนที่หรือทางสู่พระนิพพาน

เนื้อหาของคู่มือ **วิสุทธิมรรค ปกรณ์วิเสส** เล่มนี้ อาจจะกล่าวได้ว่า เป็นพระไตรปิฎกฉบับย่อ หรือจะเรียกว่า หัวใจพระพุทธศาสนาชนิดที่ย่อมาอย่างครบถ้วน เพราะพระพุทธโฆสาจารย์ ท่านแต่งถอดถ่ายมาจากพระไตรปิฎก ทั้งด้านทฤษฎีและด้านปฏิบัติ อย่างครบถ้วน สามารถที่จะช่วยส่งผู้ปฏิบัติกัมมัฏฐานให้บรรลุถึงจุดหมายคือพระนิพพาน ได้อย่างแท้จริง

(๕)

พระพุทธโฆสาจารย์ได้มุ่งอธิบายถึงหลักการปฏิบัติกัมมฐาน ในพระไตรปิฎก โดยเริ่มจากศีล สมาธิ ปัญญา ดังคำปรารภในคัมภีร์วิสุทธิมรรคภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ภาค ๑ ตอนหนึ่ง ที่กล่าวไว้ว่า “พระไตรปิฎกทั้งหมดนี้ มีอรรถกถาเฉพาะแต่ละคัมภีร์ แต่ว่าคัมภีร์อรรถกถาทั้งหลายเหล่านั้นในระหว่าง ๑,๐๐๐ ปี ได้สูญหายไปจากชมพูทวีป จนหมดสิ้นไม่สามารถจะใช้อ้างอิงในการรณาคัมภีร์ได้ ด้วยว่า ในคราวนั้น พระพุทธโฆสาจารย์ ผู้เป็นศิษย์ของพระเวทสะ เป็นพระภิกษุรูปหนึ่งผู้มีความรู้ความสามารถเป็นอย่างดี ได้เรียนพระไตรปิฎกจากพระอุปัชฌาย์ของตนจบแล้ว จึงได้รณาคัมภีร์ ญาโณทัย เสร็จแล้วได้เริ่มรณาคัมภีร์ อัญญสาธินี ซึ่งเป็นคัมภีร์อรรถกถาของพระอภิธรรมสังคณี และคัมภีร์อรรถกถาพระปริตร แต่ไม่มีคัมภีร์อรรถกถาสำหรับอ้างอิง พระเวทสะผู้เป็นพระอุปัชฌาย์ จึงแนะนำท่านให้เดินทางไปเรียน และปริวรรตอรรถกถาทั้งหลายที่มีอยู่ในภาษาสีหในลังกาทวีปให้กลับมาเป็นภาษามคธ จะได้เป็นประโยชน์ต่อชาวโลก พระพุทธโฆสาจารย์จึงเดินทางไปยังลังกาทวีปไปพักยังสำนักของพระสังฆปาเลเถระ ณ วัดมหายิวา เมื่อได้สดับรับฟังและศึกษาอรรถกถาทั้งหมดแล้ว เชื่อกันว่าเป็นอรรถกถาที่พระผู้มีพระภาคได้อธิบายไว้ จึงตกลงใจที่จะปริวรรตคัมภีร์อรรถกถาทั้งหมด แต่เมื่อไปขออนุญาตปริวรรตคัมภีร์ จากพระสงฆ์ที่อยู่ในสำนักมหายิวาแล้วกลับไม่ได้รับอนุญาต โดยทันที เพราะคณะสงฆ์ยังไม่เห็นความสามารถของท่าน จึงขอให้ท่านแสดงความสามารถก่อน โดยการรณาคัมภีร์ขึ้นมาเล่มหนึ่ง จากข้อความที่คณะสงฆ์กำหนดให้ โดยได้นำคาถาในคัมภีร์สังยุตตนิกาย สคาถวรรค ซึ่งเป็นคาถาที่พระผู้มีพระภาคตรัสตอบคำถามของเทวดาที่ไปพุลถามว่า

หมู่สัตว์ รกชัฏทั้งภายใน รกชัฏทั้งภายนอก
รุ่งรังไปด้วยรกชัฏ ข้าแต่พระโคตม เพราะเหตุนี้
ข้าพระองค์ จึงขอกราบทูลถามพระพุทธองค์
ใครจะพึงถางรกชัฏอันนี้ได้

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า

นรชน ผู้มีปัญญา เป็นภิกษุ
มีความเพียร มีปัญญาเครื่องบริหาร
ตั้งตนไว้ในศีลแล้วทำจิตและปัญญาให้เจริญอยู่
เธอพึงถางรกชัฏอันนี้ได้

พระพุทธโฆสาจารย์พิจารณาพระคาถานี้แล้ว เห็นว่าพระคาถานี้ประกอบด้วยหลัก คือ ศีล สมาธิ และปัญญา อันเป็นหลักคำสอนของพระพุทธเจ้าโดยตรง จึงตั้งชื่อคัมภีร์ว่า “วิสุทธิมรรค

ปรกรณ์วิเสส” แปลความว่า คัมภีร์ที่แสดงทางแห่งความบริสุทธิ์ โดยแบ่งคัมภีร์เป็น ๒๓ นิเทศ มีความยาว ๕๙ ภาณวาร”

คู่มือ **วิสุทธิมรรค ปรกรณ์วิเสส** นี้ เป็นคัมภีร์ที่แปล จากคัมภีร์ วิสุทธิมคคสส นาม ปรกรณ์วิเสสสส ปฐโม ภาโค ทุตติโย ภาโค และ ตติโย ภาโค ของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ที่เป็นภาษาบาลี ซึ่งปัจจุบัน คัมภีร์วิสุทธิมรรค ปรกรณ์วิเสส ทั้ง ๓ ภาค แม่กองบาลีสนามหลวง ใช้เป็น หลักสูตรชั้นเปรียญธรรม ๘ ประโยค วิชาแปลมคธเป็นไทย และชั้นเปรียญธรรม ๙ ประโยค วิชาแปลไทยเป็นมคธ

ในการแปลคัมภีร์**วิสุทธิมรรค ปรกรณ์วิเสส** ทั้ง ๓ ภาค นั้น กองวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้ดำเนินการให้มีผู้แปลยกร่างก่อน โดยอาศัยเนื้อหาสำหรับการแปล จากคัมภีร์วิสุทธิมรรค ภาษาไทย ภาค ๑-๒ ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ต่อจากนั้น แล้วให้ผู้ทรงคุณวุฒิ ตรวจสอบเนื้อหาความถูกต้อง แล้วให้คณะทำงาน กองวิชาการ สำนักงานอธิการบดี เป็นผู้ตรวจทาน และส่งให้มีบรรณาธิการตรวจสอบเนื้อหาอีกครั้งหนึ่ง จึงจัดพิมพ์

สำหรับคู่มือ **วิสุทธิมรรค ปรกรณ์วิเสส ภาค ๑ เล่ม ๒** นี้ มีเนื้อหาประกอบด้วย ๕ นิเทศ คือ

(๓) **กัมมัฏฐานคณานิเทศ** แสดงถึงข้อปฏิบัติเบื้องต้น ก่อนที่ผู้ปฏิบัติจะลงมือปฏิบัติ กัมมัฏฐาน นั่นคือให้เข้าใจการตัดความกังวล ๑๐ ประการมีความกังวลเรื่องที่อยู่ ความกังวลเรื่อง ตระกูล เป็นต้น ให้เรียนรู้กัมมัฏฐาน ๒ อย่างมีการแผ่เมตตาในเพื่อนภิกษุเป็นต้น รวมทั้งศึกษา ให้รู้ลักษณะของผู้ที่จะเป็นอาจารย์ที่ตนควรเข้าไปหา เรียนรู้ถึงจริตจรรยาแล้วจึงวินิจฉัยกัมมัฏฐาน ๔๐ ประการ เพื่อให้ผู้ปฏิบัติเข้าใจเสียก่อน ก่อนที่จะตัดสินใจมอบตัวลงเป็นศิษย์ของอาจารย์ ท่านใด เพื่อไม่เกิดความผิดพลาดและเสียใจภายหลัง

(๔) **ปถวิกสิณนิเทศ** เมื่อท่านแสดงวิธีการแสวงหาครูอาจารย์และสถานที่ที่ควรแก่การ ปฏิบัติกัมมัฏฐานแล้ว จึงแสดงวิธีการเจริญปถวิกสิณกัมมัฏฐานโดยพิสดาร เริ่มแต่การแสวงหา ดินสีต่าง ๆ ที่จะนำมาทำดวงกสิณ วิธีการเพ่งพิจารณาจนได้นิมิต การรักษานิมิต และความฉลาด ในอุบายที่จะทำให้อุปปนาผานที่เรียกว่าอุปปนาโกศลเกิด มีการทำวัตถุให้สะอาด และการทำ อินทรีย์ให้เสมอกันเป็นต้น ทั้งความฉลาดในการเจริญกัมมัฏฐานในระดับผานทั้ง ๔ มีปฐมผาน เป็นต้น

(๕) **เสถกกสิณนิเทศ** ท่านแสดงกสิณกัมมัฏฐานที่เหลืออีก ๙ อย่าง คือ อาโปกสิณ การเพ่ง น้ำเป็นอารมณ์ เตโชกสิณ การเพ่งไฟเป็นอารมณ์ วาโยกสิณ การเพ่งลมเป็นอารมณ์ นีลกสิณ

(๖)

การเพ่งวัตถุสีเขียวมีดอกไม้เป็นต้นเป็นอารมณ์ ปิตกสณ การเพ่งวัตถุสีเหลืองมีดอกไม้เป็นต้นเป็นอารมณ์ โลหิตกสณ การเพ่งวัตถุสีแดงมีดอกไม้เป็นต้นเป็นอารมณ์ โอทาตกสณ การเพ่งวัตถุสีขาวมีดอกไม้เป็นต้นเป็นอารมณ์ อาโลกกสณ การเพ่งแสงสว่างเป็นอารมณ์ และปริจจินนาสกสณ การเพ่งช่องว่างเป็นอารมณ์ พร้อมทั้งความฉลาดและผลที่เกิดขึ้นจากการเจริญกสณเหล่านี้

(๖) อสุกัมมัฏฐานนิตะ ท่านแสดงวิธีการเจริญอสุกัมมัฏฐาน ๑๐ ประการ ได้แก่ (๑) อุทุมตอกอสุกะ พิจารณาซากศพที่พองขึ้น (๒) วินีลกอสุกะ พิจารณาซากศพที่มีสีเขียว (๓) วิปุกกอสุกะ พิจารณาซากศพที่มีน้ำหนองไหล (๔) วิตทกอสุกะ พิจารณาซากศพที่ขาดแยกจากกัน (๕) วิชยิตกอสุกะ พิจารณาซากศพที่ถูกสัตว์กัดกิน (๖) วิกขิตตกอสุกะ พิจารณาซากศพที่กระจัดกระจายอยู่ (๗) หตวิกขิตตกอสุกะ พิจารณาซากศพที่ถูกฟันกระจัดกระจาย (๘) โลหิตกอสุกะ พิจารณาซากศพที่มีโลหิตเประเปื้อน (๙) ปุพวกอสุกะ พิจารณาซากศพที่เต็มไปด้วยหมูหนอน (๑๐) อัฏฐกอสุกะ พิจารณาซากศพที่เหลือแต่ร่างกระดูก แสดงวิธีการไปการมา การพิจารณาในแต่ละประเภท จนถือนิยามิตต่างๆ วิธีการผูกจิตไว้ในนิมิตนั้น ทำให้เกิดความชำนาญ จนเป็นเหตุให้เกิดปฐมฌานขึ้น สามารถบรรเทาโรคละได้

(๗) อนุสสตินิตะ แสดงวิธีการเจริญอนุสสติกัมมัฏฐาน ๖ ได้แก่ (๑) พุธานุสสติ การระลึกถึงพระพุทธเจ้าเป็นอารมณ์ (๒) ธัมมานุสสติ การระลึกถึงพระธรรมเป็นอารมณ์ (๓) สังฆานุสสติ การระลึกถึงพระสงฆ์เป็นอารมณ์ (๔) สีลानุสสติ การระลึกถึงศีลเป็นอารมณ์ (๕) จาคานุสสติ การระลึกถึงการบริจาคเป็นอารมณ์ (๖) เทวตานุสสติ การระลึกคุณมีศรัทธาเป็นต้นที่ทำให้เป็นเทวดาเป็นอารมณ์ ท่านอธิบายวิธีการเจริญอนุสสติเหล่านี้เป็นอารมณ์อย่างละเอียด พร้อมทั้งแสดงอนิสงส์ที่เกิดขึ้นจากการเจริญอนุสสติกัมมัฏฐานแต่ละอย่าง มีการทำให้องค์ฌานเกิดขึ้นเป็นต้น

ในการตรวจทานนั้น คณะทำงานได้จัดทำยกศัพท์ที่จะอธิบายขึ้นตั้งเป็นภาษาไทย โดยเน้นคำเพื่อเป็นประโยชน์ในทางสืบค้นของท่านที่สนใจ เช่น ในคำว่า ปฏิปทาและอภิญญา นั้น สมาธิภาวนาอันเป็นไปเริ่มแต่การประมวลจิตตั้งลงในกัมมัฏฐานที่แรกไปจนถึงอุปจารแห่งฌานนั้นๆ เกิดขึ้น ท่านเรียกว่า**ปฏิบัติ** ๑ ส่วนปัญญาอันเป็นไปตั้งแต่อุปจารจนถึงอัปปนา ท่านเรียกว่า**อภิญญา** ๑ วินิจฉัยในข้อที่ว่า “บรรดาปลิโพธ ๑๐ ปลิโพธใดของเธอมียู่ ตตปลิโพธนั้นเสีย” นี้เป็นอันดับแรก ๑

ปลิโพธเหล่านั้น คือ อาวาส ตระกูล ลาภ

คณะ และการทำงานเป็นที่ ๕

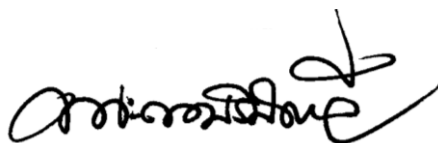
การเดินทางไกล ญาติ อาพาธ

การเล่าเรียน และฤทธิ์ รวมเป็น ๑๐

เครื่องกังวล ๑๐ เหล่านี้แล ชื่อว่าปัลลิว ๓ ในปัลลิว ๑๐ นั้น อาวาสนั่นเอง เรียกว่า อาวาสปัลลิว ๓

การทำเชิงอรรถ ทำตามภาษาบาลีต้นฉบับซึ่งมีจำนวนมากโดยอ้างตามแบบภาษาบาลีต้นฉบับ เปลี่ยนแต่หน้าตามพระไตรปิฎกภาษาไทย ยังทำเชิงอรรถเพิ่มเติมในที่ที่เห็นสมควร เพื่อให้ผู้ต้องการสืบค้นสามารถสืบค้นในพระไตรปิฎกทั้งภาษาบาลีและภาษาไทยและคัมภีร์พระพุทธศาสนา ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ทั้งภาษาบาลี อรรถกถา ฎีกา และอนุฎีกา โดยได้อ้างเล่ม ข้อ หน้า ให้สืบค้นได้

ขออนุโมทนาขอบคุณคณาจารย์ ผู้บริหาร และเจ้าหน้าที่ กองวิชาการ ตลอดถึงท่านผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง กล่าวคือ ผู้แปล ผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบ คณะทำงาน และคณะบรรณาธิการ ที่ช่วยดำเนินการ จัดทำต้นฉบับคู่มือ วิสุทธิมรรค ปกรณ์วิเสส ภาค ๑ เล่ม ๒ เล่มนี้จนสำเร็จหวังเป็นอย่างยิ่งว่า คู่มือ วิสุทธิมรรค ปกรณ์วิเสส ภาค ๑ เล่ม ๒ นี้ จักอำนวยประโยชน์ในการศึกษาค้นคว้าทางวิชาการด้านพระพุทธศาสนา ของพระภิกษุสามเณร นิสิต และประชาชนที่ใฝ่การศึกษาได้อย่างดียิ่ง อันจะอำนวยผลต่อความมั่นคงสถาพรทางพระพุทธศาสนาสืบต่อไป

(พระราชปรียัติกวี,ศ.ดร.)

อธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

คำนำ

วิสุทธิมรรค ปกรณ์วิเสส ได้แปลพัฒนาขึ้นมาตามโครงการพัฒนาหนังสือประกอบ การศึกษาพระปริยัติธรรม มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ของกองวิชาการ มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยมีวัตถุประสงค์ดังนี้ (๑) เพื่อสนองพันธกิจด้านบริการวิชาการ ทางพระพุทธศาสนาของมหาวิทยาลัย (๒) เพื่อพัฒนาเนื้อหาและสื่อการศึกษาพระปริยัติธรรม ทุกระดับให้ครบถ้วนสมบูรณ์ทันสมัย (๓) เพื่อเผยแพร่ผลงานวิชาการทางพระพุทธศาสนาให้เข้าถึง ประชาชนทุกระดับ

“วิสุทธิมรรค ปกรณ์วิเสส” นี้ เป็นคัมภีร์แปลเป็นภาษาไทย จากคัมภีร์ วิสุทธิมคฺคสฺส นาม ปกรณ์วิเสสสฺส ปจโม ภาโค, ทุตติโย ภาโค และ ตตติโย ภาโค ของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ที่เป็นภาษาบาลี ซึ่งปัจจุบัน คัมภีร์วิสุทธิมรรค ปกรณ์วิเสส ภาษาบาลี ทั้ง ๓ ภาค แม่กองบาลี สนามหลวง ใช้เป็นหลักสูตร ชั้นเปรียญธรรม ๘ ประโยค วิชาแปลมคธเป็นไทย และชั้น เปรียญธรรม ๙ ประโยค วิชาแปลไทยเป็นมคธ ในปัจจุบัน

ในการจัดทำต้นฉบับ **วิสุทธิมรรค ปกรณ์วิเสส** ภาค ๑-๓ แบ่งเป็นภาคละ ๒ เล่ม เพื่อให้เล่มที่แปลเป็นภาษาไทย มีเนื้อหาเหมาะสม กล่าวคือ

วิสุทธิมรรค ปกรณ์วิเสส ภาค ๑ เล่ม ๑ วิสุทธิมรรค ปกรณ์วิเสส ภาค ๑ เล่ม ๒

วิสุทธิมรรค ปกรณ์วิเสส ภาค ๒ เล่ม ๑ วิสุทธิมรรค ปกรณ์วิเสส ภาค ๒ เล่ม ๒

วิสุทธิมรรค ปกรณ์วิเสส ภาค ๓ เล่ม ๑ วิสุทธิมรรค ปกรณ์วิเสส ภาค ๓ เล่ม ๒

สำหรับหนังสือคู่มือ **วิสุทธิมรรค ปกรณ์วิเสส** ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ทั้ง ๖ เล่มดังกล่าว อาศัยสำนวนการแปลของหนังสือวิสุทธิมรรค ภาค ๑ และ ภาค ๒ สถาบัน พระไตรปิฎกศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มาเป็นแบบ แล้วปรับสำนวน การแปลของเนื้อหาให้สอดคล้องกับหนังสือหลักสูตร วิสุทธิมรรค ปกรณ์วิเสส ภาคที่ ๑-๓ ที่ทาง แม่กองบาลีสนามหลวงกำหนดใช้ ในการแปลนั้น ได้ทำเชิงอรรถอธิบายเพิ่มเติมในสำนวนการแปล บางคำเพื่อให้ผู้ใดต่อการศึกษาสามารถนำไปสืบค้น ในพระไตรปิฎกทั้งภาษาบาลีและภาษาไทย และคัมภีร์พระพุทธศาสนา ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยอื่น ๆ เช่น อรรถกถา ฎีกา และอนุฎีกา โดยได้อ้างเล่ม ข้อ หน้า ให้สืบค้นไว้ ต่อจากนั้น จึงให้ผู้ทรงคุณวุฒิมาตรวจสอบ เนื้อหาความถูกต้อง แล้วให้คณะทำงาน กองวิชาการเป็นผู้ตรวจทาน และส่งให้มีบรรณาธิการ ตรวจสอบเนื้อหาอีกครั้งหนึ่ง จึงจัดพิมพ์

หนังสือคู่มือ วิสุทธิมรรค ปกรณ์วิเสส ภาค ๑ เล่ม ๒ นี้ เป็นหลักสูตร ชั้นเปรียญธรรม ๘ ประโยค วิชาแปลมคธเป็นไทย ชั้นเปรียญธรรม ๙ ประโยค วิชาแต่งไทยเป็นมคธ มีเนื้อหาประกอบด้วย ๓ นิเทศ คือ (๓) กัมมัฏฐานคณานิเทศ แสดงถึงบุพกิจเบื้องต้นก่อน ลงมือเจริญสมถกรรมฐานและวิธีเรียนอาสมถกรรมฐาน ๔๐ ประการอย่างใดอย่างหนึ่งตามอัธยาศัย (๔) ปฐวีกสิณนิเทศ แสดงถึงวิธีการเจริญปฐวีกสิณกรรมฐานโดยพิสดาร อันเป็นสมถกรรมฐานประการแรก (๕) เสสกกสิณนิเทศ แสดงถึงวิธีการเจริญกสิณกรรมฐานที่เหลืออีก ๓ ประการ มีอาโปกสิณ เป็นต้น (๖) อสุภกัมมัฏฐานนิเทศ แสดงถึงวิธีการเจริญอสุภกรรมฐาน ๑๐ ประการ มีอุทุมตอกอสุภ เป็นต้น อันเป็นหมวดที่ ๑ รองจากกสิณ ๑๐ (๗) ฉอนุสสตินิเทศ แสดงถึงวิธีการเจริญอนุสสติกรรมฐาน ๖ มีพุทธานุสสติ เป็นที่สุด

หวังเป็นอย่างยิ่งว่า หนังสือเล่มนี้ จะยังประโยชน์ต่าง ๆ ให้เกิดขึ้นกับผู้เกี่ยวข้องตามวัตถุประสงค์ของโครงการพอสมควร จึงขอขอบคุณท่านที่ได้มีส่วนร่วมทำให้หนังสือเล่มนี้สำเร็จลงได้ ขออำนาจแห่งคุณพระศรีรัตนตรัย จงดลบันดาลให้ท่านทั้งหลาย ทั้งผู้บริหาร ผู้แปล ผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสำนวน คณะบรรณาธิการ และท่านผู้ให้การสนับสนุนด้านการศึกษาเกี่ยวกับคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาทั้งหลาย จงประสบความสำเร็จในธรรมที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ดีแล้ว โดยทั่วกัน และอุทิศในการดำเนินงานจัดทำต้นฉบับบูชาคุณท่านพระพุทธโฆสาจารย์ ผู้จนาวิสุทธิมรรค ปกรณ์วิเสสนี้ และบูรพาจารย์ผู้สืบทอดศาสนธรรมคำสอนมาโดยลำดับ

กองวิชาการ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

กันยายน ๒๕๖๓

อักษรย่อชื่อคัมภีร์

พระวินัยปิฎก

วิ.มหา. (บาลี)	= วินัยปิฎก	มหาวิภังคปาติ	(ภาษาบาลี)
วิ.มหา. (ไทย)	= วินัยปิฎก	มหาวิภังค์	(ภาษาไทย)
วิ.ม. (ไทย)	= วินัยปิฎก	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
วิ.จุ. (ไทย)	= วินัยปิฎก	จุฬวรรค	(ภาษาไทย)
วิ.ป. (ไทย)	= วินัยปิฎก	ปริวารวรรค	(ภาษาไทย)

พระสุตตันตปิฎก

ที.สี. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ม. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย มหาวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ปา. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค	(ภาษาไทย)
ม.มฺ. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย มูลปัณณาสก์	(ภาษาไทย)
ม.ม. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์	(ภาษาไทย)
ม.อ. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์	(ภาษาไทย)
สํ.ส. (บาลี)	= สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย สคาถวรรค	(ภาษาบาลี)
สํ.ส. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย สคาถวรรค	(ภาษาไทย)
สํ.ข. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย ขันธวรรค	(ภาษาไทย)
สํ.สพ. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย สฬายตนวรรค	(ภาษาไทย)
สํ.ม. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย มหาวรรค	(ภาษาไทย)
อง.เอกก. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย เอกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ติก. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย ติกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.จตุกก. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย จตุกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ปญจก. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย ปญจกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ฉกก. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย ฉกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.สตตก. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย สตตกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.นวก. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย นวกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ทสก. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย ทสกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.เอกาทสก. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย เอกาทสกนิบาต	(ภาษาไทย)
ขุ.ธ. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย ธรรมบท	(ภาษาไทย)
ขุ.อ. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย อุทาน	(ภาษาไทย)

ขุ.อิติ. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย อิติวุตตกะ	(ภาษาไทย)
ขุ.สุ. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย สุตตนิบาต	(ภาษาไทย)
ขุ.วิ. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย วิมานวัตถุ	(ภาษาไทย)
ขุ.จุ. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬนิเทศ	(ภาษาไทย)
ขุ.ม. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิเทศ	(ภาษาไทย)
ขุ.ป. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค	(ภาษาไทย)

พระอภิธรรมปิฎก

อภิ.ส. (ไทย)	= อภิธรรมปิฎก ธัมมสังคณี	(ภาษาไทย)
อภิ.วิ. (ไทย)	= อภิธรรมปิฎก วิภังค์	(ภาษาไทย)
อภิ.ป. (ไทย)	= อภิธรรมปิฎก ปิฎฐาน	(ภาษาไทย)

ปกรณ์วิเสส

วิสุทฺธิ. (บาลี)	= วิสุทฺธิมคคปกรณ์	(ภาษาบาลี)
วิสุทฺธิ. (ไทย)	= วิสุทฺธิมรรคปกรณ์	(ภาษาไทย)

อรรถกถาพระวินัยปิฎก

วิ.มหา.อ. (บาลี)	= วินัยปิฎก สมณตปาสาทิกา มหาวิภังค์อรรถกถา	(ภาษาบาลี)
วิ.มหา.อ. (ไทย)	= วินัยปิฎก สมณตปาสาทิกา มหาวิภังค์อรรถกถา	(ภาษาไทย)

อรรถกถาพระสุตตันตปิฎก

ที.ส.อ. (บาลี)	= ทีฆนิกาย สุมังคลวิลาสินี สีสกฺขนฺธวคฺคอรรถกถา	(ภาษาบาลี)
ที.ม.อ. (บาลี)	= ทีฆนิกาย สุมังคลวิลาสินี มหาวคคอรรถกถา	(ภาษาบาลี)
ที.ม.อ. (ไทย)	= ทีฆนิกาย สุมังคลวิลาสินี มหาวรรคอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ที.ปา.อ. (บาลี)	= ทีฆนิกาย สุมังคลวิลาสินี ปาฏิภวคคอรรถกถา	(ภาษาบาลี)
ที.ปา.อ. (ไทย)	= ทีฆนิกาย สุมังคลวิลาสินี ปาฏิภววรรคอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ม.มฺว.อ. (ไทย)	= มัชฌิมนิกาย ปปัญจสุทนี มูลปิณณาสกัธอรรถกถา	(ภาษาไทย)
อง.เอกก. (ไทย)	= อังคุตตรนิกาย มโนรปฐนี เอกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ฉก.อ. (ไทย)	= อังคุตตรนิกาย มโนรปฐนี ฉกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.สตตก.อ. (บาลี)	= อังคุตตรนิกาย มโนรปฐนี สตตกนิปาตอรรถกถา	(ภาษาบาลี)
ขุ.ขุ. (บาลี)	= ขุททกนิกาย ขุททกปาฐอรรถกถา	(ภาษาบาลี)
ขุ.ธ.อ. (บาลี)	= ขุททกนิกาย ขุททกปาฐ ธรรมบทอรรถกถา	(ภาษาบาลี)
ขุ.เถร.อ. (บาลี)	= ขุททกนิกาย ขุททกปาฐ ปรมตถทีปนี เถรคาถา อรรถกถา	(ภาษาบาลี)

(๑๒)

ขุ.สุ.อ. (บาลี)	= ขุททกนิกาย ขุททกปาฐ ปรหมัตถโชติกา สุตตนิปาต อฏฐกถา (ภาษาไทย)
ขุ.จุ.อ. (ไทย)	= ขุททกนิกาย ขุททกปาฐ สัททัมมปัชโชติกา จุฬนิเทศ อรรถกถา (ภาษาไทย)
ขุ.ป.อ. (บาลี)	= ขุททกนิกาย สัทธมมปปกาสินี ปฏิสมภิทามคคอฏฐกถา (ภาษาบาลี)
ขุ.ป.อ. (ไทย)	= ขุททกนิกาย สัทธรรมปกาสิโน ปฏิสมภิทามรรคอรรถกถา (ภาษาไทย)
ขุ.ม.อ. (บาลี)	= ขุททกนิกาย สัทธมมปปชโชติกา มหานิเทศอฏฐกถา (ภาษาบาลี)

อรรถกถาพระอภิธรรมปิฎก

อภิ.สง.อ. (ไทย)	= อภิธรรมปิฎก ธรรมสังคณี อฏฐสาลินีอรรถกถา (ภาษาไทย)
-----------------	---

ฎีกาพระวินัยปิฎก

สารตถ.ฎีกา (บาลี)	= สารตถทีปนีฎีกา (ภาษาบาลี)
-------------------	-----------------------------

ฎีกาปกรณ์วิเสส

วิสุทฺธิ. ฎีกา (บาลี)	= ปรมตถนยชูสา วิสุทฺธิมคฺคมหาฎีกา (ภาษาบาลี)
-----------------------	--

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
คำปรารภ	(๒)
คำนำ	(๘)
อักษรย่อชื่อคัมภีร์	(๑๐)
๓. กัมมฐานคณนิตเทศ : ว่าด้วยการถือกัมมฐาน	๑
ปุจฉา	๑
วิสัชนา	๑
สมาธิคือความมีอารมณ์เดียวแห่งกุศลจิต	๑
ความหมายของสมาธิ	๑
ลักษณะ กิจ ผล และเหตุใกล้ของสมาธิ	๒
ประเภทของสมาธิ	๒
สมาธิ ๒ ประการหมวดที่ ๑	๒
สมาธิ ๒ ประการหมวดที่ ๒	๓
สมาธิ ๒ ประการหมวดที่ ๓	๓
สมาธิ ๒ ประการหมวดที่ ๔	๓
สมาธิ ๓ ประการหมวดที่ ๑	๓
สมาธิ ๓ ประการหมวดที่ ๒	๓
สมาธิ ๓ ประการหมวดที่ ๓	๔
สมาธิ ๓ ประการหมวดที่ ๔	๔
สมาธิ ๔ ประการหมวดที่ ๑	๔
สมาธิ ๔ ประการหมวดที่ ๒	๕
สมาธิ ๔ ประการหมวดที่ ๓	๖
สมาธิ ๔ ประการหมวดที่ ๔	๖
สมาธิ ๔ ประการหมวดที่ ๕	๖
สมาธิ ๔ ประการหมวดที่ ๖	๗

(๑๔)

สมาธิหมวด ๕	๗
ความเศร้าหมอง ความฟุ้งแผ้วแห่งสมาธิ	๗
การเจริญสมาธิ	๗
ปฐิโพธ ๑๐ ประการ	๘
อธิบายปฐิโพธ ๑๐ ประการ	๘
๑. อาวาสปฐิโพธ	๘
เรื่องภิกษุไม่ยัดติดอาวาส	๘
๒. กุลปฐิโพธ	๑๐
เรื่องภิกษุไม่ยัดติดตระกูล	๑๐
๓. ลาภปฐิโพธ	๑๒
๔. คนปฐิโพธ	๑๒
๕. กัมมปฐิโพธ	๑๒
๖. อัทธานปฐิโพธ	๑๓
๗. ญาติปฐิโพธ	๑๓
๘. อาพาธปฐิโพธ	๑๔
๙. คันถปฐิโพธ	๑๔
๑๐. อิทธิปฐิโพธ	๑๖
กัมมัญฐานและบุคคลผู้ให้กัมมัญฐาน	๑๖
กัลยาณมิตร	๑๗
จริยาและจริต	๒๐
คนราคะจริต	๒๑
คนโทสจริต	๒๑
คนโมหจริต	๒๑
ต้นเหตุและสัปปายะแห่งจริยา	๒๒
จริยาตามมติพระอรรถกถาจารย์	๒๓
ลักษณะจริต	๒๔
มาติกา	๒๔

ลักษณะจริตโดยอิริยาบถ	๒๔
ลักษณะจริตโดยการทำกิจ	๒๕
ลักษณะจริตโดยการบริโภค	๒๖
ลักษณะจริตโดยอาการเช่นการมองดู	๒๖
ลักษณะจริตโดยพื้นนิสัย : ธรรมประวัติ	๒๗
สัปปายะของบุคคลจริตต่างๆ	๒๘
- คนโทสจริต	๒๙
- คนโมหจริต	๓๐
- คนสัทธาจริต และ คนพุทธิจริต	๓๐
- คนวิตกจริต	๓๐
ว่าด้วยกัมมัญฐาน ๔๐	๓๑
๑. โดยแสดงจำนวน	๓๑
๒. โดยเป็นกัมมัญฐานนำมาได้เพียงอุปจารณานหรือถึงอัปปนาณาน	๓๒
๓. โดยความต่างกันแห่งณาน	๓๒
๔. โดยการก้าวล่วง	๓๓
๕. โดยเป็นกัมมัญฐานที่ควรขยายและไม่ควรขยาย	๓๓
๖. โดยอารมณ์	๓๕
๗. โดยภูมิ	๓๕
๘. โดยการถือเอา	๓๖
๙. โดยเป็นปัจจัย	๓๖
๑๐. โดยเหมาะแก่จริยา	๓๖
การถือเอากัมมัญฐาน	๓๗
การมอบตน	๓๘
เรื่องอันเตवासสิกของพระจูฬปิณฑปาตีกตีสสเถระ	๓๘
อธยาศัย ๖ ประการ	๓๙
จบ กัมมัญฐานคหณนิเทศ	๔๐

(๑๖)

๔. ปฐวีกถินนิเทศ : ว่าด้วยปฐวีกถิน	๔๑
วิหารโทษ : วิหาร(วัด) ที่ไม่เหมาะแก่ผู้ประสงคฺจะเจริญสมาธิ	๔๑
๑. วิหารใหญ่	๔๒
๒. วิหารใหม่	๔๒
๓. วิหารเก่า	๔๒
๔. วิหารติดทางเดิน	๔๓
๕. วิหารมีตระพัง	๔๓
๖. วิหารมีไผ่	๔๓
๗. วิหารมีไม้ดอก	๔๓
๘. วิหารมีไม้ผล	๔๓
๙. วิหารที่คนทั้งหลายมุ่งมัน	๔๓
๑๐. วิหารติดเมือง	๔๔
๑๑. วิหารติดป่าไม้	๔๔
๑๒. วิหารติดที่นา	๔๔
๑๓. วิหารมีบุคคลคู่วรกันอยู่	๔๔
๑๔. วิหารติดท่าน้ำ	๔๕
๑๕. วิหารติดปลายแดน	๔๕
๑๖. วิหารติดที่ระหว่างพรมแดน	๔๕
๑๗. วิหารไม่เป็นสัปปายะ	๔๕
๑๘. วิหารที่หากัลยาณมิตรไม่ได้	๔๕
วิหารที่เหมาะสมแก่ผู้ประสงคฺจะเจริญกัมมัฏฐาน	๔๖
ตัดปลีโพธิ์เล็กน้อย	๔๗
รายละเอียดในการภาวนา	๔๗
ปฐวีกถิน	๔๗
เรื่องพระมัลลกละระ	๔๘
๑. วิธีแต่งวงกถินชนิดเลื่อนที่ได้	๔๘
๒. วิธีแต่งวงกถินชนิดตั้งอยู่กับที่	๔๘
ความต่างของอุคคหนิมิตกับปฐวีกถิน	๕๐

ความต่างของอุปจารสมาธิกับอัปปนาสมาธิ	๕๐
การรักษาณimit	๕๑
สัปปายะ ๗ ประการ	๕๑
๑. อาวาส	๕๑
๒. โคจรคาม	๕๒
๓. การพูดคุย	๕๒
๔. บุคคล	๕๒
๕-๖. โภชนะ และ ฤดู	๕๒
๗. อิริยาบถ	๕๓
อัปปนาโกศล ๑๐ ประการ	๕๓
อธิบายอัปปนาโกศล ๑๐	๕๔
๑. ความทำวัตรให้สะอาด	๕๔
๒. การปรับอินทรีย์ให้เสมอกัน	๕๔
- สัทธากับปัญญา สมาธิกับวิริยะ	๕๕
- แต่ละอินทรีย์เหมาะแก่งานแตกต่างกัน	๕๕
- สติจำปรารภนาทุกกรณี	๕๕
๓. ความฉลาดในนิमित	๕๖
๔. ประคองจิตในสมัยที่ควรประคอง	๕๖
- อาหารของธัมมวิจยสัมโพชฌงค์	๕๖
- อาหารของวิริยสัมโพชฌงค์	๕๗
- อาหารของปิติสัมโพชฌงค์	๕๗
- แก้อรรถบางปาฐะ	๕๗
- ทางเกิดขึ้นของธัมมวิจยสัมโพชฌงค์	๕๗
- ทางเกิดขึ้นของวิริยสัมโพชฌงค์	๕๘
- ทางเกิดขึ้นของปิติสัมโพชฌงค์	๕๙
๕. ข่มจิตในสมัยที่ควรข่ม	๖๐
- อาหารของปัสสัทธิสัมโพชฌงค์	๖๐
- อาหารของสมาธิสัมโพชฌงค์	๖๐

(๑๘)

- อาหารของอุเบกขาสัมโพชฌงค์	๖๑
- แก้อรรถบางปาฐะ	๖๑
- ทางเกิดขึ้นของปัสสัทธิสัมโพชฌงค์	๖๑
- ทางเกิดขึ้นของสมาธิสัมโพชฌงค์	๖๑
- ทางเกิดขึ้นของอุเบกขาสัมโพชฌงค์	๖๒
๖. ทำจิตให้ร่าเริงในสมัยที่ควรร่าเริง	๖๒
๗. เพ่งดูจิตอยู่เฉยๆ	๖๓
๘. หลีกเว้นบุคคลผู้มีจิตไม่เป็นสมาธิ	๖๓
๙. คบหาบุคคลผู้มีจิตเป็นสมาธิ	๖๓
๑๐. ความน้อมจิตไปในสมาธิ	๖๓
อุปมความเพียรชอบ	๖๔
จิตในขณะอัปปนาใกล้สำเร็จ	๖๖
ว่าด้วยปฐมฌาน	๖๗
แก้ปาฐะในปฐมฌาน	๖๗
- คำว่าสังัดจากกามทั้งหลาย (วิวิจเจว กามเมหิ)	๖๗
- คำว่ามีวิตกวิจารณ์ (สวิตกัม สวิจารณ์)	๗๐
- คำว่าเกิดแต่วิเวก (วิเวกขิ)	๗๒
- คำว่าปิติและสุข (ปิติสุขิ)	๗๒
เรื่องพระมหาตีสสเถระ	๗๒
เรื่องกุลธิดาคนหนึ่ง	๗๒
ปฐมฌานละองค์ ๕ เป็นต้น	๗๕
ปฐมฌานมีความงาม ๓ ประการ	๗๖
อธิบายความเป็นกัลยาณมิตร ๓ ประการ	๗๗
การเตรียมความตั้งมั่นให้พร้อม	๗๙
นัยในการขยายปฏิภาคนิมิต	๘๒
วสี ๕ ประการ	๘๓
อธิบายวสี ๕ ประการ	๘๓

เรื่องพระพุทธรักขิตเถระ	๘๔
ว่าด้วยพุทฺธิยฌาน	๘๔
แก้ปาฐะในพุทฺธิยฌาน	๘๕
- คำว่าเพราะระงับวิตกวิจารณ์ (วิตกวิจารณ์ วูปสมมา)	๘๕
- คำว่าภายในตน (อชฺฌตฺตํ)	๘๕
- คำว่าผ่องใส (สมปสาทน์)	๘๕
- คำว่าเอโกทิกาวะแห่งจิต (เจตโส เอโกทิกาวํ)	๘๖
- คำว่าไม่มีวิตกวิจารณ์ (อวิตกกํ อวิจารณ์)	๘๖
- คำว่าปิติและสุขเกิดแต่สมาธิ (สมาธิขํ ปิติสุขํ)	๘๗
ว่าด้วยตติยฌาน	๘๘
แก้ปาฐะในตติยฌาน	๘๙
- คำว่าเพราะคลายปิติได้ (ปีติยา จ วิราคา)	๘๙
- คำว่าเป็นผู้วางเฉยอยู่ (อุเปกขโก จ วิหริติ)	๙๐
อุเบกขา ๑๐ ประการ	๙๐
- คำว่ามีสติและสัมปชัญญะ (สโต จ สมปะชาโน)	๙๓
- คำว่าย่อมสวาสสุขทางกายด้วย (สุขญจ กายเณน ปภิสฺสเวทติ)	๙๔
- คำว่าพระอริยะทั้งหลายย่อมกล่าว ฯลฯ เพราะฉนใดเป็นเหตุ (ยณฺตํ อริยา ฯเปฯ สุขวิหารี)	๙๔
ว่าด้วยจตุตถฌาน	๙๕
แก้ปาฐะในจตุตถฌาน	๙๖
- คำว่าเพราะละสุขและทุกข์ได้ (สุขสฺส จ ปหานา ทุกฺขสฺส จ ปหานา)	๙๖
- คำว่าไม่มีทุกข์ไม่มีสุข (อทุกฺขมสุขํ)	๙๙
- คำว่ามีสติบริสุทธิ์เพราะอุเบกขา (อุเปกขาสติปาริสฺสทธิ)	๙๙
ว่าด้วยปัญจกฌาน	๑๐๐
จบ ปฐวีกสิณ	๑๐๑

๕. เสกสถินนิเทศ : ว่าด้วยกสถินที่เหลือ	๑๐๒
ว่าด้วยอาโปกสถิน	๑๐๒
ว่าด้วยเตโชกสถิน	๑๐๓
ว่าด้วยวาโยกสถิน	๑๐๓
ว่าด้วยนิลกสถิน	๑๐๔
ว่าด้วยปิตกสถิน	๑๐๔
ว่าด้วยโลหิตกสถิน	๑๐๕
ว่าด้วยโอทาตกสถิน	๑๐๕
ว่าด้วยอาโลกกสถิน	๑๐๖
ว่าด้วยปริจฉินนากาสกสถิน	๑๐๖
ว่าด้วยข้อปลีกย่อย (ปกิณณกถา)	๑๐๗
คุณวิเศษที่สำเร็จด้วยอำนาจกสถิน	๑๐๗
ความต่างของการขยายกสถิน	๑๐๘
บุคคลผู้บำเพ็ญกสถินไม่สำเร็จ	๑๐๘
จบ เสกสถินนิเทศ	๑๐๙
๖. อสุภกัมมัฏฐานนิเทศ : ว่าด้วยอสุภกัมมัฏฐาน	๑๑๐
๑. อุทฺธมาตกอสุภะ	๑๑๐
๒. วินีลกอสุภะ	๑๑๐
๓. วิปุพพกอสุภะ	๑๑๐
๔. วิจฉิททกอสุภะ	๑๑๐
๕. วิชชายิตกอสุภะ	๑๑๑
๖. วิกขิตตกอสุภะ	๑๑๑
๗. หตวิกขิตตกอสุภะ	๑๑๑
๘. โลหิตอสุภะ	๑๑๑
๙. ปุพฺพกอสุภะ	๑๑๑
๑๐. อัญญิกอสุภะ	๑๑๑
๑. การเรียนเอาอุทฺธมาตกอสุภกัมมัฏฐาน	๑๑๒
ข้อปฏิบัติเมื่อไปดูอสุภะตามอรรถกถา	๑๑๓

ข้อปฏิบัติเมื่อไปพิจารณาสุกะ	๑๑๔
ข้อปฏิบัติเมื่อไปถึงสุกะ	๑๑๕
การกำหนดจำนimitรอบ ๆ สุกะ	๑๑๕
การถือนิมิตโดยอาการ ๖ อย่าง	๑๑๖
การถือนิมิตโดยอาการ ๕ อย่าง	๑๑๗
๑. โดยที่ต่อ	๑๑๗
๒. โดยช่อง	๑๑๘
๓. โดยที่เว้า	๑๑๘
๔. โดยที่นูน	๑๑๘
๕. โดยรอบตัว	๑๑๘
วินิจฉัยอุคคหนิมิตเป็นต้น	๑๑๘
วิสัยนา : การกำหนดจำนimitโดยรอบมีประโยชน์อย่างไร	๑๑๙
วิสัยนา : การถือนิมิตโดยอาการ ๑๑ มีประโยชน์อย่างไร	๑๑๙
วิสัยนา : การพิจารณาดูทางไปมามีประโยชน์อย่างไร	๑๑๙
คำว่าผู้เห็นอนิสงส์โดยปกติ ฯลฯ นำจิตเข้าไปผูกไว้	๑๒๑
นิมิต ๒ อย่างต่างกัน	๑๒๒
ได้นิมิต ละนิวรณ์ องค์ฌานปรากฏ	๑๒๒
๒. วินีลกอสุกัมมัญฐาน	๑๒๒
๓. วิปุกพกอสุกัมมัญฐาน	๑๒๓
๔. วิจฉิททกอสุกัมมัญฐาน	๑๒๓
๕. วิชชายิตกอสุกัมมัญฐาน	๑๒๓
๖. วิกขิตตกอสุกัมมัญฐาน	๑๒๓
๗. หตวิกขิตตกอสุกัมมัญฐาน	๑๒๔
๘. โลหิตกอสุกัมมัญฐาน	๑๒๔
๙. ปุพุกกอสุกัมมัญฐาน	๑๒๔
๑๐. อัญจิกกอสุกัมมัญฐาน	๑๒๔
อุคคหนิมิตและปฏิภาคนิมิตในอัญจิกกอสุกัมมัญฐาน	๑๒๕
สรุปอสุกัมมัญฐาน	๑๒๖

(๒๒)

ว่าด้วยข้อปลีกย่อย (ปกิณณกถา)	๑๒๖
ผู้เจริญอสุภกัมมมีฐานสำเร็จได้เพียงปฐมฌาน	๑๒๗
อสุภะ ๑๐ ประการมีลักษณะอย่างเดียว	๑๒๘
ธรรมชาติร่างกายมนุษย์	๑๒๘
จบ อสุภกัมมมีฐานนิเทศ	๑๓๐
๗. ฉอนุตตินิเทศ : ว่าด้วยอนุสติ ๖	๑๓๑
๑. พุทธานุสติ	๑๓๑
๒. ฌัมมานุสติ	๑๓๑
๓. สังฆานุสติ	๑๓๑
๔. สีลานุสติ	๑๓๑
๕. จาคานุสติ	๑๓๑
๖. เทวตานุสติ	๑๓๑
๗. มรณานุสติ	๑๓๑
๘. กายคตานุสติ	๑๓๒
๙. อานาปานสติ	๑๓๒
๑๐. อุปสมานุสติ	๑๓๒
๑. การเจริญพุทธานุสติ	๑๓๒
แก้ปาฐะ อรหัง ๕ นัย	๑๓๓
นัยที่ ๑ ผู้ไกลสรรพกิเลส]	๑๓๓
นัยที่ ๒ ผู้กำจัดข้าศึกคือกิเลส	๑๓๓
นัยที่ ๓ ผู้ทำลายกำสัngerจักร	๑๓๔
- สังสารจักรคือปฏิจจสมุปบาท	๑๓๔
- ฌมมฐิติญาณ : ปัญญาในการกำหนดสภาวะ	๑๓๕
- สังเขปและอัตราในปฏิจจสมุปบาท	๑๓๖
- วัฏฏะและสนธิในปฏิจจสมุปบาท	๑๓๖
นัยที่ ๔ ผู้ควรอัครทักษิณา	๑๓๗
นัยที่ ๕ ผู้ไม่มีที่ลับในการทำบาป	๑๓๗
คาถาสรุบทุกนัย	๑๓๗

แก้ปาฐะ สมมาสมพุทโธ	๑๓๘
แก้ปาฐะ วิชาจรณสมปนโน	๑๓๙
แก้ปาฐะ สุกโต	๑๔๐
นัยที่ ๑ ผู้มีการเสด็จไปดงาม	๑๔๐
นัยที่ ๒ ผู้เสด็จไปสู่สถานที่ดี	๑๔๐
นัยที่ ๓ ผู้เสด็จไปโดยชอบ	๑๔๐
นัยที่ ๔ ผู้ตรัสโดยชอบ	๑๔๐
แก้ปาฐะ โลกวิทู	๑๔๑
- โลกคือร่างกายยาววหาหนาคีบ	๑๔๑
- โลก ๓	๑๔๒
- รู้แจ้งโลก ๓	๑๔๒
- ขนาดของจักรวาล	๑๔๓
- ความหนาของแผ่นดิน	๑๔๓
- ความหนาของน้ำรองแผ่นดิน	๑๔๓
- ความหนาของลมรองน้ำ	๑๔๓
- ภูเขาสิเนรุและสัตบริภัณฑ์	๑๔๔
- ต้นไม้ประจำทวีป	๑๔๔
- ขนาดของภูเขาจักรวาล	๑๔๕
- ภาพและทวีป	๑๔๕
แก้ปาฐะ อนุตตโร	๑๔๖
แก้ปาฐะ ปุริสทมมสารถิ	๑๔๖
แก้ปาฐะ อนุตตโร ปุริสทมมสารถิ	๑๔๗
แก้ปาฐะ สตถา เทวมนุสสานิ	๑๔๗
: เรื่องมันชุกเทพบุตร	๑๔๘
แก้ปาฐะ พุทโธ	๑๔๘
แก้ปาฐะ ภควา	๑๔๙
นาม ๔ อย่าง	๑๔๙

(๒๔)

แก้ปาฐะ ภาคยว	๑๕๐
แก้ปาฐะ ภาคควา	๑๕๑
แก้ปาฐะ ภาคหิ ยุตโต : ผู้ประกอบด้วยภคธรรม	๑๕๒
แก้ปาฐะ วิภตฺตวา : ผู้เปิดเผยอริยสัจ	๑๕๒
แก้ปาฐะ ภตฺตวา : ผู้เสพทิพยวิหารเป็นต้น	๑๕๓
แก้ปาฐะ ภเวสุ วนตคฺมโน : ผู้คายตัณหาในภพทั้งหลาย	๑๕๓
พุทธานุสติมาน	๑๕๓
อานิสงส์การเจริญพุทธานุสติ	๑๕๔
๒. ธัมมานุสติ	๑๕๔
โลกุตรธรรมเป็นสวากขาตธรรม	๑๕๔
แก้ปาฐะ สวากฺขาโต	๑๕๕
- ความงามเบื้องต้น ท่ามกลาง เบื้องปลาย	๑๕๕
แก้ปาฐะ สาคถํ สพฺพญฺชนํ	๑๕๖
แก้ปาฐะ เกวลปฺริปุณฺณํ ปรีสุทฺธิ	๑๕๗
ความหมาย อีกนัยหนึ่ง	๑๕๗
ปริยัติธรรมเป็นสวากขาตะ อีกนัยหนึ่ง	๑๕๗
โลกุตรธรรมเป็นสวากขาตะ	๑๕๗
แก้ปาฐะ สนฺทิฏฺฐิโก	๑๕๘
นัยที่ ๑ ผู้ปฏิบัติพึงเห็นเอง	๑๕๘
นัยที่ ๒ ผู้ปฏิบัติพึงชนะกิเลสด้วยสันติภูมิ	๑๕๘
นัยที่ ๓ ควรซึ่งการเห็น	๑๕๙
แก้บท อกาลิโก	๑๕๙
นัยที่ ๑ ไม่มีกาล	๑๕๙
นัยที่ ๒ มีใช้ธรรมมีกาล	๑๕๙
แก้ปาฐะ เอหิปสฺสิโก	๑๕๙
แก้ปาฐะ โอปนยิโก	๑๖๐
แก้ปาฐะ ปจฺจตฺตํ เวทิตพฺโพ วิญญูหิ	๑๖๐
ธรรมคุณบทหลังเป็นเหตุของบทหน้า	๑๖๐

ธัมมานุสสติฉาน	๑๖๐
อานิสงส์การเจริญธัมมานุสสติ	๑๖๑
๓. สังฆานุสสติ	๑๖๑
แก้ปาฐะ สุปปนิพนธ์	๑๖๒
สุปปัตติมีผลต่อ อชุปปัติ ญายปปฏิบัติ และสามิจิปฏิบัติ	๑๖๒
ผู้ตั้งอยู่ในผลชื่อว่าสุปปัตติ	๑๖๒
แก้ปาฐะ ๔ บท อีกนัยหนึ่ง	๑๖๒
แก้ปาฐะ ยทิท จตตาริ ปุริสญคานิ อญฺฐ ปุริสปุคฺคฺลา	๑๖๒
แก้ปาฐะ อาหุเนยโย	๑๖๓
นัยที่ ๑	๑๖๓
นัยที่ ๒	๑๖๓
แก้ปาฐะ ปาหุเนยโย	๑๖๔
แก้ปาฐะ ทกฺขิณฺเยโย	๑๖๔
แก้ปาฐะ อณฺชลิกรณฺเยโย	๑๖๕
แก้ปาฐะ อนุตฺตรํ ปุณฺณญเขตฺตํ โลกสฺส	๑๖๕
สังฆานุสสติฉาน	๑๖๕
อานิสงส์การเจริญสังฆานุสสติ	๑๖๕
๔. สีลานุสสติ	๑๖๖
สีลานุสสติฉาน	๑๖๗
อานิสงส์การเจริญสีลานุสสติ	๑๖๗
๕. จาคานุสสติ	๑๖๗
แก้ อนุสฺสรณปาฐะ	๑๖๘
จาคานุสสติฉาน	๑๖๙
อานิสงส์การเจริญจาคานุสสติ	๑๗๐
๖. ทเวตานุสสติ	๑๗๐
ทเวตานุสสติฉาน	๑๗๑
อานิสงส์การเจริญทเวตานุสสติ	๑๗๑
แก้ปาฐะในมหานามสูตร	๑๗๑

(๒๖)

อนุสตีย่อมสำเร็จแก่พระอริยสาวก	๑๗๒
อนุสตีย่อมสำเร็จแก่ปุถุชน	๑๗๓
: เรื่องพระปุสสเทวเถระ	๑๗๓
จบ อนุสสตินิเทศ	๑๗๓

บรรณานุกรม

๑๗๔

ผู้พัฒนาเนื้อหาวิสุทธิธรรมรค ปกรณ์วิเสส

- ที่ปรึกษา	๑๗๗
- คณะบรรณาธิการวิสุทธิธรรมรค ปกรณ์วิเสส ภาค ๑ เล่ม ๒	๑๗๗
- ผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบวิสุทธิธรรมรค ปกรณ์วิเสส ภาค ๑ เล่ม ๒	๑๗๘
- คณะผู้แปลวิสุทธิธรรมรค ปกรณ์วิเสส ภาค ๑-๓	๑๗๘
- ผู้จัดรูปเล่มวิสุทธิธรรมรค ปกรณ์วิเสส ภาค ๑ เล่ม ๒	๑๗๘